

POSEBIND OG POSEBØGER

AF VIGGO STARCKE

OM MORGENEN – i Graalysningen – naar Børnene gaar til Skole, smaa lærde Mænd med Tasken fuld af tunge Bøger og Hovedet fuldt af tunge Tanker, bærer de en Byrde af Lærdom med sig i Tasker, Tornystre og Mapper – en praktisk Foranstaltning, fordi Bøgerne er lettere at bære, nemmere at have ved Haanden og ikke udsættes saa meget for at blive gennemblødt af Støvregnen undervejs.

Naar Præsten vil bære det nye Testamente hos sig, og Højskolemanden vil have Højskolesangbogen med sig, eller hvem som helst vil have hvad som helst parat i en let tilgængelig Form, fremstilles disse Bøger i et lille Format, saa de lige kan være i en Sidelomme – en praktisk Foranstaltning.

De middelalderlige Posebind har ogsaa været en praktisk Foranstaltning for den, der havde Brug for at have en lille Bog med sig. Fromme Sjæle, der ofte søgte den stille Andagt, omvandrende Lægprædikanter, der havde Brug for et overbevisende Skriftsted, eller energiske Missionærer, der gerne vilde anvende bestemte Bønner til bestemte Helgener, havde Brug for at have et Opbyggelsesskrift eller et Breviar hos sig, og da Bøger var sjældne Varer, dyre og værdifulde, var det vigtigt, at de ikke blev ødelagt undervejs. Nogle puttede simpelthen Bogen i Lommen, andre havde en særlig lille Pose ved Bæltet til at putte Bogen ned i, og det næste Udviklingstrin var vel, at lade selve Bogbindet danne Posen ved at forlænge Skindet i den ene Ende ved Undersnittet. For at kunne hæfte den ved Bæltet, saadan at den alligevel kunde løsnes, lod man den poseagtige Forlængelse ende i en solid, flettet Rømmeknude, der kunde knappes ind i en Bæltestrop, eller man forsynede den med en Ring, der kunde hæftes paa en Hage ved Bæltet, eller med et Par Hægter, der passede ind i Stropper eller Ringe i Bæltet.

Det var bekvemt at have saadan en lille hjertestyrkende Bog ved Bæltet, for at kunne slaa op i den, naar Sjælen trængte dertil, eller Talen mundede ud i en Bøn, hvis Kraft var almindelig bekendt. Derfor var det praktisk, at

Bogen vendte paa Hovedet, saa man bare behøvede at løfte den op, naar man skulde læse i den. Derfor udgaar Posen altid fra Undersnittet.

I sit lune Posebind hang den der under den skærmende Kappe, saa Støvet ikke kunde trænge ind og Regn og Slud ikke kunde ødelægge dens Blade og faa Skrift og Illuminationer til at løbe ud. Men da det under Gang og Ridning var en udsat og dinglevorn Plads for en Bog at hænge ved et Bælte, var det nødvendigt, at Bogen kunde lukkes solidt med en Rem, eller laases med Spænder.

Den frie Del af Posen var oftest halvaaben, kun aaben fortil, mens Ryggens Skind forlængedes op og forbandt Forsidens og Bagsidens Skindflader. Et Tværsnit af en halvaaben Pose er U-formet, som paa Exemplaret fra Rostgaards Samling (Fig. 2). Paa andre Exemplarer var Posen helaaben, idet Ryggens Skind ikke fortsattes op i Posen, der saaledes var aaben baade fortil og bagtil. Et Tværsnit af en helaaben Pose danner to parallelle Linier, som paa Exemplaret fra Gl. kgl. Samling (Fig. 1). Paa de helaabne Posebind kunde man stikke Underarmen ind gennem Posen, saa den kunde hænge paa Armen. Man ser det paa Sct. Thomasfiguren paa Aarhustavlen og Sct. Katharinafiguren paa Sønder-Bjærgetavlen (Fig. 7 og 14).

Det er bedst at bruge Ordet *Bogposer* om de Exemplarer, hvor Bogen var indbundet for sig, for saa at kunne puttes ned i en selvstændig Bogpose af Skind eller Fløj, og anvende Ordet *Posebøger* om de Exemplarer, hvor det er selve Bindet, der som en Forlængelse danner Posen, *Posebindet*. At Posebindet er en senere Forbedring og Udvikling, kan man se deraf, at flere Posebind er anbragt udenom et ældre, selvstændigt Bogbind.

En sideordnet Variant er de saakaldte *Kappebind*, hvor Skindet eller Fløjlet paa Bindet er forlænget til alle Sider og hænger frit ud over Bogens Kanter, saa Bindet som et Omslag kan slaas sammen om Bogen, saadan som man ser det paa van Eyck's Mariafigur paa Genferalteret, eller paa den Madonna ved det lille Springvand, som findes paa Galleriet i Berlin, og som tilskrives van Eyck's Skole. Et Tværsnit af en saadan Pose, som f. Ex. Per Hierta's Exemplar i Göteborg, vil vise en clips-formet Figur. Ideen i Kappebindet og Posebindet kan kombineres, men det egentlige Kappebind var kun bestemt til at bæres i Haanden, ikke til at hæfte i Bæltet.

En anden Variant har existeret, hvor Bindet var forlænget i en Rem til at hæfte i Bæltet, som det ses paa Matthæus-Figuren paa Aarhus-Tavlen (Fig. 5) En Del Forfattere har beskrevet Exemplaret i British Museum som en saa-

*Fig. 1. Posebog paa Det kgl. Bibliotek i
København. (Gl. kgl. Saml. Nr. 3423. 8°).
Det kgl. Bibl. fot.*

*Fig. 2. Posebog paa Det kgl. Bibliotek i
København. (Rostgaards Samling Nr. 6.8°).
Det kgl. Bibl. fot.*

dan Girdle-Book, forsynet med en Rem og en Bæreknode, idet de aabenbart ikke har set Bogen selv, men misforstaaet Katalogens Udtryk: »with a thong and knob attached.« Det *er* imidlertid en virkelig Posebog.

Posebøger er uhyre sjældne nu til Dags, men i Sen-Gotiken og den tidlige Renaissance har de været meget almindelige, hvilket man kan se af samtidige Billeder. Da Posebindet efter Reformationen gik af Mode, har den lange, løse, poseagtige Forlængelse været i Vejen, hvis Bogen skulde anbringes i Bibliotekernes Reoler. Det er derfor rimeligt at formode, at talrige Posebind er blevet afskaaret og Skindet slaaet om Bindets Rand paa sædvanlig Vis, saa de nu ikke er til at kende i Bibliotekernes Samlinger.

I alt synes der kun at være bevaret 17 Posebøger, hvoraf 2 befinder sig paa Det kongelige Bibliotek i København, 1 i Stockholm, 1 i Göteborg, 10 i tyske Biblioteker og Museer, 1 paa British Museum, 1 i Philadelphia og 1 i New York. Desuden findes der i Düsseldorf en Forfalskning. Det er alt.

Paa en Del Posebind er der, foruden den poseagtige Forlængelse, en mindre Forlængelse langs Bogens Oversnit eller Forsnit, saa det danner en Bræmme eller Flæse, der vel yderligere har tjent til Beskyttelse af Bogens Blade og udtrykker lidt af Kappebindets Ide, saaledes som det ses paa Nürnbergerexemplaret og paa det danske Exemplar fra Rostgaards Samling. Hvis Bindet langs Forsnittet er yderligere forlænget, nærmer det sig Kappebindet endnu mere, som man ser det paa Friherre Per Hierta's Exemplar, nu i Göteborg, samt paa Philadelphia-Exemplaret.

De bevarede Exemplarer er næsten alle af religiøst-opbyggeligt Indhold, og spænder lige fra Bibelen over Bønnebøger, Andagtsbøger og Psalmer til Boëtius' Trøstetaler, hin ulykkelige men ophøjede Romer, som Teodorik den Store lod ombringe i Fængselet, men hvis »De consolatione philosophiae« har været til Husværelse for mange, som f. Ex. Abbed Coignard i Anatole France's »Dronning Gaasefod«, der læste den i Bastillen og senere sent paa Natten, da han sad i Springvandet, mens en lille Bronzetriton med sine tykke Kinder blæste sin Vandstraale ned i Stenkummen og Abbeden forgæves søgte at læse sin Boëtius – den han altid havde i Lommen – fordi den krumme Maane vel vilde skinne over Menneskenes Gemenheder, men nægtede at laane sit Lys til at søge dydige Grundsætninger. – I Frankrig var Posebindet dog næsten ukendt og var vel ved at gaa af Mode paa Abbed Coignard's Tid.

POSEBIND OG POSEBØGER

Fig. 3. Dansk Posebog paa Kungl. Biblioteket i Stockholm. (Nr. C. 109). Kungl. Bibl., Stockholm, fot.

Kun to Posebøger er ikke af religiøs-opbyggelig Art, men rent profane. De er begge af dansk Oprindelse, ret sene og begge af strængt juridisk Indhold. Den ene findes i København, den anden i Stockholm. (Fig. 2 og 3).

I Staatsbibliotheket i Bremen findes et Kappebind, der indeholder et »Sachsenspiegel« af juridisk Indhold. Det er skrevet i 1417 for Raadsherren Fr. Wigger.

Posebindet er oftest af Læder, Kalveskind, Hjorteskind eller Vaskeskind, sommetider af Fløjel eller andet Stof. Bøgerne er altid af lille Format, Octav, Duodez eller Sedez, hvilket er ret naturligt, da Kvarter og Folianter ikke egner sig til at bæres i Bæltet.

Baade de bevarede Posebind og de samtidige Billeder kan have mange forskellige Farver: Rød, Blaa, Grøn, Gul, Sort eller stribet i forskellige Farver. Oftest er de forsynet med Nagler, Beslag og Spænder.

Paa alle de samtidige, bevarede Afbildninger af Posebøger bæres Bogen af religiøse Skikkelser: Apostle, Helgener eller Gejstlige. Saavel Posebøgerne som Billederne stammer hovedsageligt fra 1400-Tallet, med en Forlængelse ned i 1300-Tallets Slutning og op til 1500-Tallets Midte. Deres Udbredelsesomraade er særlig Nederlandene og Tyskland. Denne ejendommelige Koncentration indenfor et bestemt Omraade og et bestemt Tidsrum tyder paa, at det har været en Mode, der maa have en bestemt Oprindelse og Forklaring.

Den fromme Mystiker og Bodsprædikant Gerrit de Groote, der levede i Deventer i Holland, blev født der i 1340. Han døde i den samme By den 20. August 1384 – efter at have tilset en Pestpatient, smittet af Epidemien. Han var ret velstaaende, og han skabte sammen med sine Disciple Florens Radewijnszoon (død 1400) og Johannes Brinckerinck (død 1419) et frit Samfund af gudhengivne Mænd og Kvinder, der saa deres Hovedopgaver i at undervise Fattige gennem Almueskoler, forkynde Evangeliet for det jævne Folk, pleje de syge, læse, afskrive og udbrede Bøger. Groote aabnede i sit Hjem den første Skole for fattige Børn, den, der senere skulde vokse til den berømte Skole i Deventer, der har talt fremragende Mænd blandt sine Elever. Ingen ringere end Nicolaus Cusanus (1401-1464) er udgaaet derfra, den kraftige Teolog og lærde Politiker, der forkyndte Folkesuveræniteten, forberedte Infinitesimalregningen og grundlagde den videnskabelige Metode ved at henvise Erkendelsen til Vægtskaalen. Thomas a Kempis (1380-1471), den fromme og ædle Forfatter af »De imitatione Christi«, Verdens mest læste Opbyggelsesbog, udgik fra dette Samfund, og Erasmus Rotterodamus, (1464 el. 1469-1536), der var uægte Barn, Samtidens lærdeste Humanist, er Elev fra denne Skole. Gennem Ordenens Udbredelse i Nederlandene og Tyskland, særligt Nordtyskland, hvor Brødrene af Fælleslivet, Clerici et fratres vitae communis, spredte deres Klostre og Skoler og byggede talrige Brødrehuse og Søsterhuse, af hvilke de nordligste var Klostrene i Bordesholm og Segeberg i Holsten, øvede dens Medlemmer en stor Indflydelse. De kaldtes ogsaa Fraterherrer eller Kollatieherrer, fordi de dyrkede fælles Andagtstimer, Colationes.

Deres fromme, men realistiske Katolicisme var med til at forberede Grobunden for Reformationen, og mange af Medlemmerne gik senere over blandt Luthers og Melanchtons Tilhængere. Indenfor de katolske Lande blev de efter Reformationen fortrængt af de velorganiserede Jesuiter.

Man ved, at disse Brødre ivrigt dyrkede Læsning og Afskrivning af Bibelen og fromme Andagtsbøger, og de tillagde det stor Betydning, at Bøgerne var skrevet paa Modersmaalet, hvilket ogsaa er en stor Fordel for den, der ikke kan forstaa andet. Ved sin Virksomhed ude i Folket havde Fraterherreterne god Brug for let transportable Bøger, og man ved, at de havde specielle Scriptuarii til Mangfoldiggørelse af Bøger, og særlige Bogbinderværksteder med særlige Ligatores. Da derfor Posebindets geografiske og kronologiske Udbredelse i det væsentlige falder sammen med Ordenens Udbredelse i Tid og Rum, og dens Medlemmer havde Brug for netop denne praktiske Løsning af Bogbindets Problem, er det rimeligt at formode, at Ideen og Moden er udgaaet fra deres Kreds, og at en Del af de bevarede Exemplarer er blevet til paa deres Værksteder.

Som en profan Variant af denne opbyggelige Mode maa man se den praktiske Anvendelse af Posebindet i Danmark i Retsplejens Tjeneste. Begge de to Posebøger af dansk Oprindelse indeholder Jura, et Forhold, der har sin Forklaring ved de Former, hvorunder Retsmøderne holdtes. Ligesom i Oldtiden benyttede man de aabne Ting under Guds frie Himmel, saa det kunde regne ligeligt baade paa retfærdige og uretfærdige. Baade Byting, Herredsting, Sysselting og Landsting holdtes udendørs, og for de omreisende Dommere var det saaledes et Problem, hvordan de skulde transportere Jydske Lov, Thord Degns Artikler eller kongelige Forordninger og Haandfæstninger under Rideturen fra Ting til Ting. I et Posebind kunde de bekvemt hænge ved Bæltet, beskyttet af Rytterens Kappe, de var lette at transportere, lette at have ved Haanden, naar man skulde slaa op i dem, og lette at lukke i, naar Bygerne trak op.

Den eneste billedlige Fremstilling man har, hvor Posebogen ikke bæres af en Gejstlig – en Helgen, en Apostel eller Guds Moder – er Nr. 152 i Glaunings Billedfortegnelse, hvor Djævelen, der ikke kan kaldes en gejstlig Person, er afbildet som en Raadsherre med en Posebog, hvilket formentlig mere skal forstaaes som et juridisk end et religiøst Attribut.

Om de bevarede Posebøger kan følgende oplyses:

I: København, Det kongelige Bibliotek. Gl. kgl. Samling Nr. 3423. 8°. Papirhaandskrift, plattysk Andagtsbog fra 1400-Tallet med Calendarium, Mariæ Psalter eller Tidebog, samt Bønner til den hellige Jomfru. Posebindet

Fig. 4. Apostlen Judas Thaddæus paa Bernt Notke's Altertavle i Aarhus Domkirke. 1479. Nat. Mus. fot.

Fig. 5. Apostlen Matthæus paa Bernt Notke's Altertavle i Aarhus Domkirke. 1479. Nat. Mus. fot.

*Fig. 6. Apostlen Filip paa Bernt Notke's
Altertavle i Aarhus Domkirke. 1479.
Nat. Mus. fot.*

*Fig. 7. Apostlen Thomas paa Bernt Not-
ke's Altertavle i Aarhus Domkirke. 1479.
Nat. Mus. fot.*

er af brunt Kalveskind, fæstnet paa Bindets Træplade med Beslag og Spænder. Selve Posen er aaben baade langs Forkant og Ryg, og ender i en flettet Bæreknode. Bogens Højde 15 cm, Bredde 11 cm, Tykkelse 4,5 cm, den frie Pose er ca. 18 cm, Bæreknoden ca. 3 cm i Diameter. Bindet er medtaget af Ælde og revnet flere Steder. I selve Bogen findes et lille Unicum, en Radering, signeret W. P., formentlig Wilhelm Pleydenwurff, der sammen med Albrecht Dürer arbejdede hos Michel Wolgemut i Nürnberg. Afbildet Fig. IV, S. 23 og Fig. V, S. 24 hos Sofus Larsen.

II: København. Det kongelige Bibliotek. Rostgaards Samling Nr. 6. 8°. (Tdl. Nr. 32 paa Universitetsbiblioteket). Pergamthaandskrift af Jydske Lov, Kong Erik Glipping's Forordning af 1284, samt Thord Degn's Artikler paa Dansk. De to første skrevet af Johannes Nicolai (Hans Nielsen) i første Halvdel af 1400-Tallet. Indbundet i brunt Kalveskind i København ca. 1540, hvorover der lidt senere er anbragt et Posebind af Vaskeskind, der ender i en flettet Bæreknode. Bogens Højde 15 cm, Bredde 11 cm, Tykkelse 4,5 cm, den frie Pose ca. 16,8 cm, Bæreknoden 3 cm i Diameter. Langs Forsnit og øverste Snit en fri Skindbræmme paa 2 cm. Beslag og Spænder. Sofus Larsen: Fig. I, S. 16, og Fig. II, S. 18.

III: Stockholm. Kungliga Biblioteket. Kat. Nr. C 109. 8°. Dansk Palæotyp fra 1580. Gotfred af Ghemens Tryk af Jydske Lov med Biskop Knud Mikselsens indskudte latinske Forklaringer, samt Thord Degn's Artikler paa Latin og en Del Haandfæstninger og Forordninger. Der har oprindeligt været mere i Bindet, idet et Tillæg samt en Del Blade af det ellers bevarede Indhold er revet ud. Bogen er oprindeligt indbundet i et smukt brunt Kalveskindsbinding med Stemplet: I. P. 1579. Over dette Bind er 10 Aar senere anbragt et Posebind af Faareskindspergament, i hvilket er indridset Aarstallet 1589. Posebindet ender i en flettet Bæreknode uden Hage. Maal: 19,4 cm høj, 13,5 cm bred, 4,5 cm tyk. Posens frie Del: 16 cm. Knuden: 2,5 cm i Diameter. Største sammenlagte Højde: 37,9 cm. Emil Hannover: Fig. 121, S. 141. Sofus Larsen: Fig. III, S. 20. Rudbeck: Fig. 47, S. 50.

IV: Göteborg. Röhsska Konstslöjd-Museet. R. M. K. 519-15. Et Bind med 2 Pergamthaandskrifter, lille 8°. 1) et formentlig engelsk Haandskrift paa Latin fra Slutningen af 1200-Tallet: Synonyma Ysidori. (Biskop Isidorus af Sevilla, ca. 560-ca. 636). 2) Haandskrift fra Midten af 1300-Tallet, indeholdende Leverejler paa Latin. Haandskriftet har ikke nærmere kunnet bestemmes.

POSEBIND OG POSEBØGER

Begge er indbundet i eet Skindbind af lyserødt Hjorteskind, hvorover senere er syet et Omslag af hvidt Vaskeskind, som er aabent foroven og langs Forkanten, og langs alle Bindets Kanter rager ud over Siden. Det forlænges i en Pose, der ikke er lukket for Enden og ikke ender i en Bæreknude, men, efter visse Mærker at dømme, formentlig en Gang har haft et Par Hager eller Hægter til at fæstne Bogen i tilsvarende Ringe eller Stropper i Bæltet, saadan som det ses paa Maleriet af den hellige Antonius i Colmar fra 1400-Tallet. Langs Forsnittet af Bogen kan Omslaget paa den forreste Side af Bindet foldes ind over Bogen og lukkes ved Hjælp af en Rem og et Messingspænde. Posebindet er fra 1400-Tallet, er i 1915 skænket Museet af Hjalmar Wijk, og har tidligere været i Friherre Per Hierta's Bibliotek paa Främme-stad. Han købte det kort før 1914 i England, hvor det har været i Jarlen af Melville's Bibliotek. I 1600-Tallet ejedes det af Jarlen af Westmoreland, Mildway Fane. Sofus Larsen: Fig. VIII, S. 27. Rudbeck: Fig. 48, S. 50. Loubier: Fig. 88, S. 96. Ernst Fischer: S. 8 og Fig. 9. Festgrusz Karl W. Hiersemann, Werden und Wirken, 1924, S. 178 og Pl. 33.

V: Bautzen. Stadtmuseum. Palæotyp, latinsk Bibel, trykt i Venezia 1497. Kalveskindsbind med Posebind af Svinelæder. »Der Cicerone«. Jhg. 15. 1923, S. 890.

VI: Dessau. Landesbibliothek. Palæotyp. 16°. Breviarium Magdeburgense. Udateret Tryk af Marcus Brandis i Leipzig fra 1480'erne. Rejsebreviar, der har tilhørt Fyrstinde Margarethe von Anhalt-Dessau (død 1530). 12,5 × 15 cm. Posebind af graagrønt Hjorteskind fra 1500-Tallet med Bæreknude. Haebler: S. 9 og Pl. II.

VII: Erlangen. Universitätsbibliothek. Haandskrift fra anden Halvdel af 1400-Tallet (Ms. 1744). Tysk Bønnebog. Posebind af brunt Skind fra 1530. Bogens Højde 16 cm, Bredde 10,5 cm. Den daarligt bevarede Pose er ca. 18 cm lang og forsynet med en ca. 7 cm lang Messinghage.

VIII: Frankfurt a. M. Bethmann-Museum. Haandskrift fra sidste Halvdel af 1400-Tallet, fra Augsburg? Posebind af Læder. Sofus Larsen: Fig. XIII, S. 33. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. Neue Folge, Bd. 25, 1879, Sp. 112.

IX: Königsberg. Staats- und Universitätsbibliothek. 8°. Der Psalter von Martin Luther. Nürnberg 1525. Posebind af grønt Fløjl med Bæreknude, hvori nu mangler en Ring eller Hage. Har tilhørt Hertuginde Dorothea von Preussen. Silberbibliothek Nr. 24.

X: Königsberg. Staats- und Universitätsbibliothek. 8°. Vier tröstliche Psalmen, an die Königin zu Hungern ausgelegt durch Luther. Wittenberg 1527. Posebind af brunt Fløjl, der er sammensnøret med en Snor. Har tilhørt Hertuginde Dorothea von Preussen. Silberbibliothek Nr. 25.

XI: Kremsmünster. Stiftsbibliothek. Bønnebog, skrevet i Kremsmünster i Slutningen af 1400-Tallet. Posebind af hvidgult Vaskeskind med flettet Bæreknode.

XII: München. Bayerische Staatsbibliothek. Cod. lat. 19309. 16°. Pergamenthaandskrift. Bønnebog fra Tegernsee 1503. Posebind af grønligt Skind med flettet Bæreknode forsynet med Messingring. Bogen 11,5 cm høj, 8,5 cm bred, 4,5 cm tyk, Posebindets frie Del 17,3 cm lang. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit, Neue Folge, Bd. 24. 1877, Sp. 115.

XIII: Nürnberg. Germanisches Museum. Pergamenthaandskrift fra før 1471. Breviar. Posebind af gulbrunt Hjorteskind med flettet Bæreknode og fri Skindbræmme i den anden, øvre Ende. Fra Nürnberg? Bogen 13,5 cm høj, 10,2 cm bred, 5,2 cm tyk. Den frie Del af Posen 14 cm. Skindbræmmen 3,6 cm. Sofus Larsen: Fig. XIV, S. 34. Katalog. Germ. Mus. 1889, S. 4-15. Loubier: Fig. 84, S. 93. Ed. Rouveyre: »Connaissances nécessaires à un bibliophile«. Tome 4, S. 31, Fig. 18. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. Neue Folge, Bd. 9. 1862, Sp. 323-325.

XIV: Halle. Universitätsbibliothek. Posebog med et Haandskrift, hvis Titel lyder: »Dise nachgeschribn gepete hat gemacht ain erwirdiger hayliger man. Der hat gehaissen Petrus Damiani und der was etwan ain kardinal und ward ain guter aynsidel uf das das er gotte desterbaz gediene möcht.« Bindet er 11,4 cm højt, 8,3 cm bredt og 2,4 cm tykt. Der er ingen Bæreknode, men en kraftig Metalhage (6 cm lang) i Stedet for. Skindet langs Bagpermens Forsnit er forlænget som paa et Kappebind (25,5 cm langt). Schreiber: Fig. 8. B. Weizenhorn: »Der hallische Handschriftenschatz«. Halle 1939. Taf. 1.

XV: London. British Museum. Add. Mss. 15,700. 12°. Tysk Bønnebog med Helgenkalendarium fra 1485, skrevet af Johannes vom Wald. Haandskriftet indeholder to gamle farvelagte Kobberstik. Bogen 8,8 cm høj, 5,8 cm bred, 5,0 cm tyk. Bindet er af brunt Læder, formentlig Hjorteskind, med 5 Messingbeslag paa hver Side. Det forlænges ved Undersnittet i en halv-aaben Pose, 16 cm lang, der ender i en flettet Bæreknode, 2,2 cm i Diameter. Langs For- og Bagpermens Oversnit findes en fri Skindbræmme paa 2,2 cm.

*Fig. 8. Johannes Evangelist fra Boller Slot. Ca. 1490. I Forfatterens Eje.
Jens Gandrup fot.*

XVI: New York. Spencer-Collection. Latinsk Breviar fra 1454, skrevet af Frater Sebalduß i Benedictinerklosteret Kastl ved Nürnberg. 457 Blade med indklæbede Træsnit og røde Initialer. Haandskriftet er indbundet i blødt, lysebrunt Hjorteskind over Bindets Træplader. Uden om er anbragt et Posebind af lysegrønt Hjorteskind. Bogen er 7,5 cm bred, 10,4 cm høj. Selve Posen er ca. 28 cm. Langs Forsnit og Oversnit er der en fri Skindbræmme paa ca. 5 cm. Der er Bæreknude, og Bindet har Messingnagler og to Spænder. K. Küp: Fig. S. 471, 478. Schreiber: Fig. 7.

XVII: Philadelphia. A. E. Newton's Bibliotek. Pergamenthaandskrift fra Begyndelsen af 1400-Tallet af engelsk Proveniens. Boëthius: De consolatione philosophiae. Over Bindpladen af Egetræ et lyserødt Posebind af Hjorteskind, der langs Forkanten af Bindets Forside kan foldes ind over Bogen. Flettet Bæreknude. I 1916 i Antikvarfirmaet I. I. Davies & G. M. Orioli's Eje, London. Sofus Larsen: Fig. XV, S. 35.

I Düsseldorf Kunstgewerbemuseum findes et Posebind, der er en Forfalskning. (Glauning S. 151). Adam: Fig. 3, S. 5.

Den hos Loubier nævnte Posebog i Museum für Kunst und Gewerbe i Hamburg kendes ikke paa Hamburgermuseerne.

I Sofus Larsens Afhandling findes paa Side 19 en Fodnote 5, hvori det oplyses, at Professor Verner Dahlerup har meddelt ham, at han under sin Ansættelse paa Det kgl. Bibliotek har katalogiseret et Posebind, som indeholdt et dansk Haandskrift, formentlig af opbyggelig Art. Det kgl. Bibliotek oplyser, at det maa bero paa en Fejlhuskning eller en Forveksling med Posebogen Gl. kgl. Samling Nr. 3423, 8°.

I Kunsthistorisches Museum i Wien, tidligere i Ambrasersamlingen, der i 1500-Tallet tilhørte Ærkehertug Ferdinand af Tyrol, findes to Bogposer, ikke Posebøger, idet Bindet er for sig og Posen for sig. Den ene indeholder et Haandskrift fra sidste Halvdel af 1500-Tallet; Posen er af mørkviolet Fløjl, 24×20 cm. Den anden indeholder en livre d'heures, trykt paa Pergament af Gilles Hardouyn i Paris, med miniatureagtige, malede Træsnit; Posen er af sort Fløjl, tysk Arbejde fra Begyndelsen af 1500-Tallet, 22×11,5 cm.

I Österreichische Nationalbibliothek i Wien findes et senmiddelalderligt Bind, formentlig fra Steiermark, hvortil hører en særskilt Pose eller Bæretaske af mørkebrun Oksehud, hvis øverste Del danner et Laag. Denne Taske, der indeholder et Rejsebreviarium, er udsmykket med Figurer og Ornamentter i Lædersnit, og den har to smaa Forlængelser, hvori Rømmene har været

POSEBIND OG POSEBØGER

Fig. 9. Apostlen Jacob paa Altertavlen fra Preetz
i Nationalmuseet. Ca. 1435.
Nat. Mus. fot.

Fig. 10. Apostelfigur fra Havnbjerg
Kirke i Nationalmuseet. Ca. 1500.
Nat. Mus. fot.

fastgjort. Dens Maal er: 19,3 cm høj, 15 cm bred, 11,5 cm tyk. (Gengivelse i »Die Österreichische Nationalbibliothek«. 1948, S. 108).

Glauning har foreslaaet, at alle bevarede Posebøger engang skulde afbildes samlet. Under de nuværende Forhold i Europa er det vanskeligt.

Uden at have hverken filologiske Præentioner eller bibliofile Ambitioner er min Interesse for Problemet blevet vakt ved, at jeg ejer en gammel Figur, udskaaret i Egetræ, en Johannes Evangelist, der staar med Armene

krydset over Underlivet og bærer en Posebog i venstre Haand mellem anden og tredie Finger. Posebindet ender i en kraftig, flettet Bæreknode, der ses under Haandens Lillefinger. Paa Bogens Ryg ses tydelige Tværbaand, og langs Oversnittet, der hænger forneden, findes en kort, fri, foldet Skindbræmme. (Fig. 8).

Hovedet hælder til højre og lidt forover. Næsen, hvor en lille fremstaaende Næsespids synes afslidt, er smal, lang og let konkav. Munden er lille, ligesom smerteligt sammensnerpet. Han misser medlidende med de nederste Øjenlaag. Der er ikke skaaret Iris eller Pupiller i Øjnene. Det venstre Øjenbryn er let sænket, det højre let løftet, som om han var dybt grebet ved den Korsfæstedes Smerte.

Kindbenene er markerede, men ikke særligt fremtrædende. Halsfurerne og Strubehovedet er tydeligt angivet, og der er ligesom en lille Dobbeltthage, som om han holdt Graaden tilbage.

Haaret er langt og udslaaet, skilt i Midten, med smaa symmetriske Krøller over Panden. Disse Krøller er stærkt afslidte i Aarenes Løb eller ved Stafseringens haardhændede Fjernelse. Den udslagne Haarmanke falder bredt i sneglesnoede Lokker ud over de smalle Skuldre.

Paa Brystet ses Kjortelen ovenover Armene med smaa lodrette parallelle Folder. Ærmerne har skarpe, trekantede, tværgaaende Knæk. Den højre Haand hviler hen over den venstre Underarm, og Fingrene, hvoraf et Par er restaurerede, er stift tegnet. Over Kjortelen bærer han en lang, fodsid Kappe med bred, glat Krave. Den højre Kapperand falder ned mod højre Fod og er nedenfor højre Arm krænget over, saa en Bræmme af Vrangside ses. Den venstre Halvdel af Kappen er af venstre Haand løftet op mod højre Hofte, saa Folderne falder i lange Drag med mindre Knæk fra Bogposen ned mod venstre Fod. Mellem venstre Albu og Hofte er Kapperanden brækket af. Efter Brudfladerne at dømme har den dannet en fremstaaende, skarp, dybt underskaaret Kam, der maa have kastet en karakteristisk Skygge her. Fra venstre Haand falder den venstre Kapperand ned langs Figurens højre Side, for til sidst at svinge buformet over mod venstre Fod. Mellemrummet mellem de to Kapperande er dybt underskaaret. Under Sømmen forneden skimtes de nøgne Tær. Paa den lave Sokkel er der ved begge Sider en mindre Afsprængning.

Figuren er 70 cm høj, 18 cm bred, og 11 cm dyb. Mellem Krøllerne og Fingrene ses Rester af Kridering. Paa Kappen er svage Spor af himmelblaa

Maling, og paa Ærmerne og Posebogen er der enkelte Rester af rød Maling tilbage. Til Afspænding af Træet er Figuren udhulet i Ryggen og har fra Issen til Nakken en Gennemboring af Hovedet. Der ses ingen Spor af Bagklædning, kun fire Stumper af afbrækkede Øskener eller Søm.

Figuren er i 1930 købt ved Auktionen paa Boller Slot ved Horsens Fjord, Rosenkrantz'ernes gamle Gaard, Friis'ernes senere Enkesæde, og har formentlig tilhørt en sengotisk Krucifixgruppe i en af de mange østjydske Kirker, der har hørt under Boller. Den maa være skaaret omkring 1490, og ser i mine Øjne ud til at have Berøring med den Gruppe af Arbejder fra Lübeck, der er udgaaet fra Bernt Notke og hans Kreds af Medarbejdere.

Stilen minder lidt om den, man ser i Notke's Sct. Laurentius i Vodder Kirke (Thorlacius-Ussing: Fig. 13, 14, 15. Paatz: Fig. 103, 104), i Notke's Johannes Evangelist paa Altertavlen i Reval (Thorlacius-Ussing: Fig. 7, Paatz: Fig. 57, 58), og i Nationalmuseets to Laurentius-Figurer fra Tjustrup og Darum Kirker (Paatz: Fig. 160, 161), der tilskrives Notke's Elev og Medarbejder: Imperialissima-Mesteren, som menes at være identisk med Henryk Wylsynck. Den minder ogsaa om Johannes Evangelist i Roskilde Domkirke, der af Thorlacius-Ussing tilskrives Notke (Thorlacius-Ussing: Fig. 17, 19), og af Paatz tilskrives Notke's Elev og Medarbejder Henning von der Heide (Paatz: Fig. 186). Figurerne paa Imperialissima-Mesterens Gruppe i Gardner-Museet i Boston (Paatz: Fig. 164) staar den ogsaa nær.

Draperiet paa Boller-Figuren er ikke saa godt skaaret som paa Tjustrup- og Darum-Figurerne, men minder en Del om Draperiet paa Gardner-Museets Figurer og Imperialissima-Mesterens Altertavle i Skellefteå (Paatz: Fig. 148). Frisurens Form, den lange, smalle, lidt fremstaaende Næse, den lille Mund, Dobbeltbogen, de stive Fingre og Sokkelens Form minder om Imperialissima-Mesterens Maner.

Netop paa Horsenseggen i Aarhus Bispedømme findes en Række Kirkeskulpturer af Imperialissima-Mesteren og hans Medarbejdere, først og fremmest Altertavlen i Hald ved Randers fra ca. 1500, hvor den »Imperialissima Virgo Maria«, der har givet Mesteren Navn, findes. Tavlen blev i 1765 flyttet til Hald fra sin oprindelige Plads i Helligaandskirken i Randers. Paa denne Tavle findes foroven en Krucifixgruppe med en Johannes-Figur, der minder om Boller-Figuren.

Den store Altertavle i Aarhus Domkirke fra 1479 skyldes Notke og hans ældre Medarbejdere. I Aarhus Stift findes der Arbejder af Imperialissima-

*Fig. 11. Johannes Evangelist paa Altertavlen fra Nordlunde Kirke i Nationalmuseet.
Ca. 1475-1500. Nat. Mus. fot.*

*Fig. 12. Sancta Barbara paa Altertavlen fra Faaborg Helligaandskloster
i Nationalmuseet. 1511. Nat. Mus. fot.*

Mesteren i Hald (tidligere Randers), Horsens, Ørum, Skærup, Smidstrup og Ødsted – foruden den Række Arbejder, der findes i Ribe og Slesvig Bispedømmer. Da der rimeligvis kun er bevaret en ringe Del af disse Billedskælerskølers Arbejder – Thorlacius-Ussing nævner f. Ex., at kun en Tiendedel af de Altertavler, der opregnes af Biskop Jacob Madsen i hans Visitatsbog fra Fyn, er bevaret – og Antallet af bevarede Arbejder alligevel er temmelig stort, er det nødvendigt at antage, at en Kreds af Medarbejdere har deltaget i Arbejdet, dels direkte efter Mesterens Forskrifter, dels ud fra den haandværksmæssige Tradition. Det maa antages, at Boller-Figuren stammer fra Imperialissima-Mesterens Kreds.

Paa Notke's Altertavle i Aarhus Domkirke er der blandt Sidefløjenes 12 Apostle ikke mindre end 4, der bærer forskellige Variationer af Posebøger. (Fig. 4, 5, 6 og 7). Filip med Dobbeltkorset bærer en Posebog i Bæltet med kraftig Bæreknode. Den gamle Judas Thaddæus staar med en Posebog med Bæreknode i højre Haand. Den barske Thomas med Lansen har stukket sin højre Underarm gennem et Posebind af samme helaabne Art som Det kgl. Biblioteks Nr. 3423. Matthæus med Langsværdet bærer, foruden den Bog, han har i sin højre Haand, en lille Bog ved Bæltet, der er fastgjort med en Rem. Alle disse Posebøger er malet med blaasort Farve. De forskellige Typer af Posebøger, og de forskellige Maader at bære dem paa, er her smukt repræsenteret.

Paa Nationalmuseet i København findes 5 hellige Billeder, hvor Figurerne bærer Posebøger. De 4 er Træskulpturer, det femte er et Maleri.

Apostlen Jacob, der staar som Nr. 2 fra Midten i venstre, øverste Række paa Altertavlen fra Benedictinernonnernes Kirke i Preetz i Holsten, stammer fra 1435. (Nr. MMCXXVI). Han staar med en Posebog i venstre Haand. Enten er der Bæreknode, eller ogsaa er Posebindet krammet sammen foroven. Bogen er rød, guldsnittet, med forgyldt Spænde. Der er ingen fri Skindbræmme langs Bogens Oversnit. (Fig. 9).

Den anden er en Johannes Evangelist, staaende ved Korsets Fod paa Altertavlen fra Nordlunde Kirke paa Lolland fra ca. 1475-1500 (Nr. 8452). Posebindet er af stiv, ubehjælpelig Form, grønt, med kraftig Bæreknode og fri Skindbræmme langs Bogens For- og Oversnit. (Fig. 11).

Den tredie er en af Apostlene fra Havnbjerg Kirke paa Als fra ca. 1500 (Nr. 11585). Det er en ældre, skaldet Mand med Fuldskæg, der bærer en

Fig. 13. Biskop paa Sidefløjen af Altertavlen fra Nordlunde Kirke i Nationalmuseet. Ca. 1475-1500. Nat. Mus. fot.

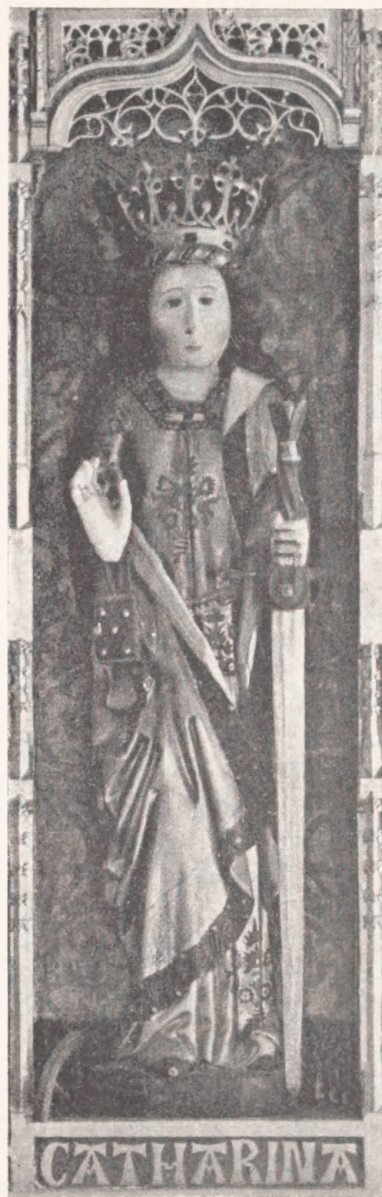

Fig. 14. Sancta Katharina paa Altertavlen i Sønder Bjærg Kirke. Ca. 1500. Nat. Mus. fot.

Posebog i højre Haand. Posebindet er uden synlig Bæreknode, men med fri Skindbræmme i den modsatte Ende. Det er pragtfuldt tværtribet, med brede, røde og blaa Baand, adskilt ved smalle hvide Striber. (Fig. 10).

Den fjerde er Sancta Barbara paa Højaltertavlen fra Faaborg Helligaandskloster fra 1511. (Nr. 1734). Hun staar Nr. 3 fra venstre i øverste Række i venstre Sidefløj, og bærer en Posebog i højre Haand. Posebindet er blaat, med kraftig Bæreknode og fri Skindbræmme langs Oversnittet. (Fig. 12).

Maleriet findes ogsaa paa Nordlunde-Tavlen fra ca. 1475-1500 (Nr. 8452) paa Ydersiden af den højre Sidefløj. Det forestiller en Bisp, der staar lidt affekteret med en Posebog i venstre Haand. Posebindet er rødt, med Bæreknode og fri Skindbræmme langs Oversnittet. (Fig. 13).

I Det kongelige Bibliotek i København (Thott Nr. 3) findes et Pergamenthaandskrift fra Cisterciencerklostret i Ysselstein i Nordholland, et Nouum testamentum cum prologis et argumentis. Det er skrevet af Broder Nicholai fra Delft og afsluttet 1408. Som Initial findes der paa første Side en illumineret Miniatur, der forestiller den hellige Hieronymus med en lille hundeagtig Løve ved sin Side. Han bærer en Posebog i venstre Haand. Posebindet er grønt, uden Bæreknode, men med fri Skindbræmme langs Oversnittet. (Fig. 19).

I danske Kirker findes en Del Figurer med Posebøger. Uden at ville indlade mig paa nogen udtømmende Ikonografi, kan følgende nævnes, foruden de omtalte Figurer fra Notke's Altertavle i Aarhus.

I Lunde Kirke, Ribe Amt, findes en Johannes Evangelist fra ca. 1500 med en Posebog i venstre Haand. Der er Bæreknode, men ingen fri Skindbræmme. (Fig. 15).

I Sønder Bjerger Kirke, Sorø Amt, findes paa Midten af Herslev-Mesterens Altertavle fra ca. 1500 den hellige Katharina. (Fig. 14). Hun har en helaaften Posebog hængende over sin højre Underarm. Den har en kappeagtig Forlængelse forneden ved Oversnittet og er af sort Farve med Guldnagler. (Beckett D. K. II: Fig. 227). I samme Kirke findes paa højre Sidefløj af Altertavlen en Figur af Apostlen Paulus, der i venstre Haand holder en Posebog med Bæreknode, men uden fri Skindbræmme. Posebindet er rødt med 5 forgyldte Beslag (Beckett A. D. Tavle XXXI).

I Magleby Kirke paa Stevns findes en Krucifixgruppe med en Johannes Evangelist, der i venstre Haand bærer en Posebog med Bæreknode, men uden

Fig. 15. Johannes Evangelist i Lunde Kirke. Ca. 1500. Nat. Mus. fot.

Fig. 16. Johannes Evangelist i Lyderslev Kirke. Ca. 1500. »Danmarks Kirker«. Nat. Mus. fot.

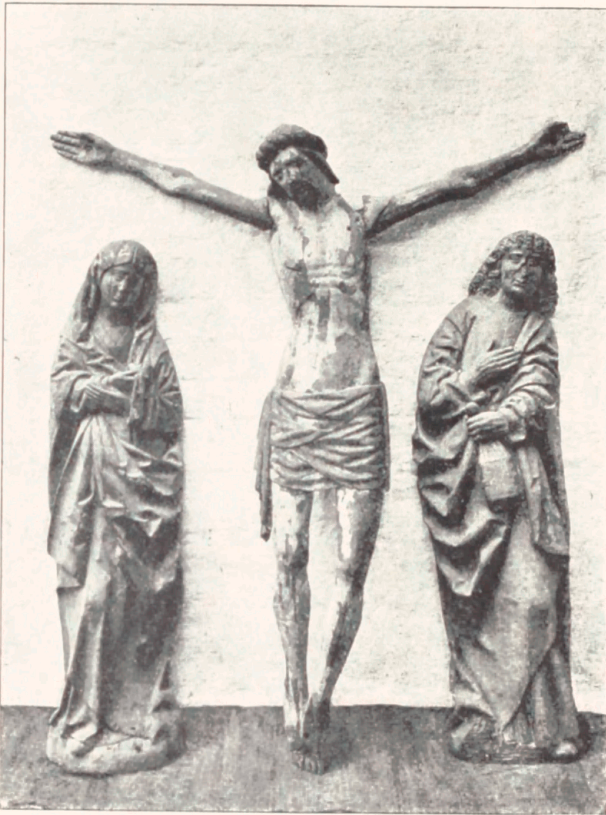

Fig. 17. Krucifixgruppe i Magleby Kirke. Ca. 1500.
Nat. Mus. fot.

I Herslev Kirke, Ribe Amt, findes en Johannes Evangelist fra ca. 1500 med en Posebog i højre Haand med Bæreknode og Skindbrømme. (Beckett D. K. II: Fig. 222).

I Halsted Kirke, Maribo Amt, ses Sct. Gertrud fra ca. 1500 med en Posebog i højre Haand med Bæreknode og fri Skindbrømme. (Beckett D. K. II: 230).

I Ketting Kirke paa Als findes en Johannes Evangelist fra en Krucifixgruppe, der tilskrives en af Claus Berg's Medarbejdere (Thorlacius-Ussing: »Claus Berg«, Fig. 53). Han bærer i venstre Haand en Posebog med Bæreknode, men uden fri Skindbrømme.

I Bjerre Kirke i Vejle Amt findes ved Indgangen til Koret en Figur

fri Skindbrømme. Paa Posen er Rester af sort Maling, paa Bæreknuden Rester af graagul Maling. Figuren tilhører Store Fuglede-Mesterens Gruppe fra ca. 1500. (Fig. 17).

Af samme Mester findes i Lyderslev Kirke paa Stevns en tilsvarende Johannes Evangelist, der har tilhørt et Korbuekrucifix fra ca. 1500. I venstre Haand har han en Posebog, hvor baade Bæreknode og fri Skindbrømme er tydeligt angivet. Der er ingen Farvespor. (Fig. 16).

I Smerup Kirke paa Stevns findes en Gengivelse af samme Figur. (»Danmarks Kirker«, Fig. 6).

POSEBIND OG POSEBØGER

med en Posebog. I Træværket ved Kordøren findes desuden en Johannes Evangelist fra ca. 1500 med en Posebog i højre Haand. (Fig. 18). Der er Bæreknode og fri, foldet Skindbræmme ved Oversnittet. Den er graamalet med gyldne Tværbaand. Posebogen er temmelig misdannet, og ser ud til at være skaaret af en Mand, der aldrig har set en Posebog. Dette synes at gælde en Del Figurer af hjemlig Oprindelse, hvor Posebøgerne har mange mærkelige Former. De ligner Fedler, Feltflasker, eller andre usandsynlige Ting. Dette er et Træk, der tyder paa, at Posebogen ikke har været meget udbredt i Danmark, men at Billederne paa Importstykkerne er blevet efterlignet uden Forstaaelse. Det gælder saaledes en Apostelfigur fra Jerne Kirke, der nu er i Løgumkloster Kirke i Tønder Amt. Den er fra ca. 1475. Posebogen, der bæres i venstre Haand, har en lang, misdannet Hals og lille, knopformet Bæreknode. (Beckett D. K. II: Fig. 235).

Statens Historiska Museum i Stockholm meddeler, at der paa Museet findes en halv Snes Figurer med Posebøger, repræsenterende forskellige Stilretninger indenfor Senmiddelalderens Kirkekunst. Den hos Sofus Larsen afbildede Sct. Laurentius fra Sollentuna Kirke (Fig. IX, S. 29) er atter deponeret i sin hjemlige Kirke.

Lunds Universitets Historiska Museum ejer 3 Apostelfigurer fra 1500-Tallets Begyndelse, udrustede med Posebøger. De to stammer fra Trolle-Ljungby i Skaane, den tredje er af ukendt Oprindelse.

Universitetets Oldsakssamling i Oslo oplyser, at der paa Museet ikke findes nogen Figur med Posebog. I Holmedal Kirke findes en Johannes Evangelist med en Posebog i Haanden. (E. S. Engelstad: »Senmiddelalderens Kunst i Norge«, Pl. 39.)

Fig. 18. Johannes Evangelist i Bjerre Kirke. Ca. 1500. Nat. Mus. fot.

Glauning har samlet en Fortegnelse over 160 Afbildninger af Figurer med Posebøger. De 88 Figurer er i Plastik, de 72 er Malerier, Træsnit, Raderinger og Tegninger.

Fortegnelsen er ikke fuldstændig og dækker væsentlig tysk Omraade.

Fig. 19. Hieronymus. Initial i Pergamthaandskrift paa Det kgl. Bibliotek i København. (Thott. Nr. 3). Ca. 1408.

|Det kgl. Bibl. fot.

Den ældste er fra sidste Halvdel af 1300-Tallet fra Martinskirken i Kassel (Petrus, Andreas), den yngste er en Munk fra 1548 (Spottbild Augsburger Interim).

Alle disse gamle Billeder har Tilknytning til Kirken og forestiller Apostle, hellige Mænd og Kvinder samt Gejstlige.

Disse gamle Billeder giver os et Spejlbillede af Samtidens Liv og tillader os at drage Slutninger om Posebindets Udbredelsesomraade. Dette synes at være større, end Loubier og Sofus Larsen var tilbøjelige til at mene, idet Billeder med Bindene ikke blot findes i Nederlandene og Nordtyskland, men ogsaa temmelig talrigt i Bay-

ern. Selv i Schweitz, Frankrig, Italien og den pyrenæiske Halvø findes ganske enkelte Afbildninger.

Af Glaunings Figurer er de 89 Apostle, hvoraf Johannes Evangelist forekommer hyppigst med 20. Af Helgener er der 40, af Gejstlige 31. Kun 12 af dem er Kvinder. De fleste bærer Posebogen i venstre Haand, kun ca. en Trediedel bærer den i højre Haand. Kun i 12 Tilfælde er Posebogen afbildet hængende i Bæltet. Dette betyder ikke, at det har været det almindeligste at bære Posebogen i Haanden, men kun, at Posebogen maa opfattes som et Attribut, et Tegn paa Fromhed, Andagt eller Lærdom. Det er ikke

POSEBIND OG POSEBØGER

usandsynligt, at Posebogen for Evangelisternes Vedkommende kan betyde deres Evangelium.

Paa Pinakoteket i München findes paa Fløjalteret af Meister des Todes Mariä et Billede af en aaben Posebog, liggende paa et Bord (Loubier: Fig. 86, S. 95. Sofus Larsen: Fig. X, S. 30).

I den gamle Litteratur er der ikke mange Oplysninger om Posebøger. Lappenberg anfører i sine Notater til Johan Lauremberg's Schertzgedichte (Stuttgart 1861, S. 152) en Angivelse fra Bladet »Der Patriot« i Hamburg 1725, hvoraf det fremgaar, at endnu 50 Aar tidligere bar Kvinderne deres Andagtsbøger i poseagtige Hylstre, naar de gik til Kirke. Det synes at vise, at denne Afart af Posebindet endnu var i Brug til Slutningen af 1600-Tallet. Kirkeskikke er sejglivede.

Det ser ud til, at Posebindet, denne lille praktiske Invention, i sin Tid har været et beskedent, men dog medvirkende Instrument i de aandelige Strømninger, der gennem den katolske Middelalders sidste Del mandede ud i Reformationen.

Fromme Mennesker i gamle Dage har mere heftet sig ved Bogens indre, opbyggelige Indhold end ved Bogens ydre Emballage og Transportmuligheder, hvilket vel er en meget sund Indstilling. Men det, der for vor Tids mærkelige Mennesker giver Posebøgerne deres Betydning, er den ydre Ham: Posebindene, og deres excessive Sjældenhed.

Hvis man træder forsigtigt paa dem – ligesom Lille Claus – kan man godt faa det knirkende Skind til at sige noget.

VIGGO STARCKE

SUMMARY

Mediaeval girdle-books are very rare, no more than seventeen are known, two in the Royal Library of Copenhagen, ten in Germany, and the others in Stockholm, Gothenburg, London, New York, and Philadelphia.

A girdle-book has the leather binding uncut and prolonged to a pouch ending in a plaited knot or strap in which the book can be carried fastened at the belt. It is thus protected against dust or rain and is easy to carry. In order to make it easy to read without unfastening it the pouch is attached to the lower edge, so that when you lift it up it reads in the ordinary way.

Undoubtedly many former girdle-books cannot nowadays be recognized because the pouch – an obstacle when the book had to be placed in a shelf – has been cut off at some time or other and the leather binding folded round the covers in the ordinary way.

In addition to the existing books a number of contemporary pictures are known illustrating how and where the girdle-books were used. Many are found in the Netherlands and Northern Germany and of the pictures as well as of the books themselves some are known from the late 14th century, but most of them date from the 15th until about the middle of the 16th century. They are all of an ecclesiastical and religious nature with the exception of two law-books, both from Denmark, dating from a time when legal procedure took place out of doors. The contents of the girdle-books, their special geographical and chronological distribution call for an explanation, and the Danish librarian, Mr. Sofus Larsen considered them in connection with the *clerici et fratres vitae communis*, a religious community originating from Gerrit de Groote of Deventer c. 1340-84.

A description of the existing books is given based on the available information, and without attempting a complete iconography a number of illustrations from Danish churches and museums are presented and discussed.

LITTERATUR

- PAUL ADAM: »Der Bucheinband«. Seemanns Kunsthandbücher VI. E. A. Seemann. Leipzig. 1890.
- FRANCIS BECKETT: »Altertavler i Danmark«. København 1895.
- FRANCIS BECKETT: »Danmarks Kunst« II. Koppel. København. 1926.
- Danmarks Kirker. (Ved Chr. Axel Jensen og Victor Hermansen). Præstø Amt. 3. Hefte. Gad. København. 1933-35.
- ERNST FISCHER: »Bokbandets Historia«. P. A. Norstedt & Söner. Stockholm. 1922.
- OTTO GLAUNING: »Der Buchbeutel in der bildende Kunst«. Archiv für Buchgewerbe. Bd. 63. 1926.
- KONRAD HAEBLER: »Deutsche Bibliophilen des 16. Jahrhundert«. Karl W. Hiersemann. Leipzig 1923.
- EMIL HANNOVER: »Kunsthædige gamle Bogbind indtil 1850«. Lehmann & Stage. København. 1907.
- CHR. AXEL JENSEN: »Danmarks Snedkere og Billedsnidere 1536-1660«. København. Gad. 1911.

POSEBIND OG POSEBØGER

- KARL KÜP: »A Fifteenth-Century Girdle Book«. Bulletin of the New York Public Library. Vol. 43. 1939. S. 471 ff.
- SOFUS LARSEN: »To Minder fra de aabne Ting«. Ex Bibliotheca Universitatis Hafniensis. Rechtwig & Tryde. København. 1920.
- HANS LOUBIER: »Der Bucheinband«. Monographien des Kunstgewerbes. Bd. XXI-XXII. Klinkhardt & Biermann. Leipzig. 1926.
- WALTHER PAATZ: »Bernt Notke«. I-II. Deutscher Verein für Kunstwissenschaft. Berlin. 1939.
- JOHNNY ROOSVAL: »Hinrich Wylsynck«. Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteks-väsen. XXIII. 1936. S. 181 ff.
- JOHANNES RUDBECK: »Om Bokpåsar«. Ex Bibliotheca Främmestadiensis.« Festskrift till-ägnad Friherre Per Hierta. Stockholm 1914.
- HEINRICH SCHREIBER: »Vom Buchbeutel und seine Verwandten«. Sankt Wiborada. Jhg. 7. M. Seitz. Augsburg. 1940.
- L. SCHULZE: »Geert Groote«. Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche. VII. I. C. Hinrichs. Leipzig. 1897. S. 185 ff.
- L. SCHULZE: »Brüder des gemeinsamen Lebens«. Ibid. III. S. 472 ff.
- VIGGO THORLACIUS-USSING: »Einige Arbeiten in Dänemark aus Bernt Notkes Werkstatt«. Acta archaeologica. VIII. 1938. S. 204 ff.